

Hodnoty a výchova adolescentnej mládeže

Vladimír Salbot, Vladislav Kačáni

PF UMB Banská Bystrica
vsalbot@pdf.umb.sk

Abstrakt

V článku je prezentovaný výskum hodnôt stredoškolskej mládeže. Ako výskumná metóda bola použitá Rokeachova škála hodnôt pozostávajúca z 18 terminálnych a 18 inštrumentálnych hodnôt a dotzník hodnotovej orientácie HO-PO-MO od J. Vonkomera. Výskum ukázal, že hodnoty a hodnotová orientácia sú odrazom spoločensko historických podmienok, ale súvisia tiež s vývinovými osobitosťami adolescencie.

The paper is presenting the research of the values and value orientation of the secondary school youth. The research sample was made up by 742 respondents. The research method put to use the Rokeach questionnaire, which is composed of 18 goal values and 18 instrument values and the Questionnaire by J. Vonkomer developed to discover both value orientations of the attitudes towards values and the motivation of performance. Secondary school pupils preferred the following values out of those objective ones: real companionship, freedom, family protection, mature love, wisdom, and happiness. The most frequently preferred instrumental values included the followings: loving, responsible, intellectual, independent, and honest. The least frequently preferred values were: world of beauty, nation's welfare, generosity, and expediency.

Key words: value, value orientation, value system

Hodnoty osobnosti považujeme za dôležitú subštruktúru osobnosti, ktorá významnou mierou ovplyvňuje rozhodovanie a konanie človeka, prispieva k charakteristickému a individuálnemu vnímaniu osôb, vecí, udalostí a javov. Pojem hodnota má interdisciplinárny charakter. V psychologickej literatúre nachádzame rôzne prístupy k jej vymedzeniu, ale aj začleňovaniu či spájaniu s rôznymi stránkami osobnosti. Tradične sa spájajú hodnoty s motivačnou stránkou osobnosti (Pardel, 1977) a predstavujú významnú súčasť motivačnej štruktúry osobnosti. Taktiež sa hodnoty považujú za súčasť charakteru osobnosti. Za podstatné považujeme spájanie hodnôt s emóciami, pretože percepcie sveta, predstavy a myšlienky nadobúdajú hodnoty pre človeka tým, že sa jej vyjavujú ako prítiažlivé alebo odpudzujúce. Mnoho autorov spája hodnoty s kognitívnymi štruktúrami osobnosti, to znamená, že hodnoty sa stávajú významnými činiteľmi pri poznávacej činnosti. Podobne tiež definovanie pojmu hodnota je v psychológii nejednoznačné. Používajú sa rôzne kritériá pre jej vymedzenie, ako napr. významnosť, dôležitosť, želanosť, hodnotovosť,

preferovanosť, valencia a pod. Otázkou je aj chápanie pôvodu hodnôt v zmysle ich apriornej povahy, napr. behaviorizmus, alebo chápanie hodnôt v zmysle ich subjektívneho pôvodu, tak ako to zdôrazňujú personalistické, humanistické a existenciálne psychologické koncepcie. Pokúsime sa prezentovať niektoré definície hodnoty a podať vlastné stanovisko k jej vymedzeniu.

V. Frankl zdôrazňuje význam individuálneho zmyslu a hodnoty u každého konkrétneho jedinca.

M. Rokeach (1973) spája hodnoty s postojmi a presvedčeniami.

O.F. Graumann (podľa Prunnera, 2002, s. 28) definuje hodnotu „ako explicitnú alebo implicitnú koncepciu hodnotových prianí individua alebo skupiny, ktorá ovplyvňuje výber možného konania všetkého druhu, prostriedkov a cieľov.“

K. Popielski (podľa E. Klčovanská, 2004, s. 15) uvádza, že hodnotou je všetko, čo „človeka priťahuje, obohacuje, usmerňuje, čo vytvára jeho osobu vo všetkých dimenziách, prejavoch a snahách“.

N. Rot (podľa P. Cakirpaloglu, 2004, s. 354) zdôrazňuje subjektivnosť a žiadúcnosť ako najvýznamnejšie atribúty hodnoty a konštatuje, že „hodnoty označujú idey alebo situácie, o ktorých existuje presvedčenie, že predstavujú niečo dobré, žiadúce, k realizácii ktorého treba smerovať.“

Ďalší autor K. E. Scheibe (podľa Cakirpaloglu, 2004, s. 357) uvádza nasledujúcu definíciu hodnoty: „Hodnoty sú súvislé udalosti, závislé na množstve vnútorných podmienok, vonkajších podnetových konfigurácií a typoch odpovedí. Sú vzťahové v zmysle, že predstavujú vzťahy medzi hodnotiacou osobou a hodnoteným objektom.“

W. Renner (podľa A. Aluja, L. García, s. 619, 2004) definuje ľudské hodnoty ako „výtvory poznania, ktoré objasňujú rozdiely v životných cieľoch, princípoch správania a záujmoch“.

S. H. Schwartz a W. Bilsky (1990) abstrahovali päť znakov hodnôt: viera, žiadúcnosť, transsituačnosť, selektívnosť, dôležitosť.

My chápeme hodnoty v zmysle osobných hodnôt. Považujeme ich za psychické štruktúry, v ktorých sa osoby, idey, situácie, predmety javia ako niečo prítiažlivé, žiadúce, dôležité a zmysluplné pre osobnosť, čo podstatne prispieva ku kvalite jej života.

Hodnotová orientácia predstavuje smerovanie k preferovaniu určitých hodnôt pred inými hodnotami, t.j. vykazuje určitú zameranosť osobnosti.

Prunner (2004) spája hodnotový systém jedinca s hodnotovou štruktúrou a chápe ho v zmysle usporiadania hodnôt. Odráža významné charakterové črty osobnosti a stáva sa indikátorom orientácie a správania sa človeka v spoločnosti.

Mnohí autori spájajú podobne ako spomínaný Prunner hodnotový systém s rebríčkou hodnôt.

V našom ponímaní budeme chápať hodnotový systém ako poradie a vzájomné súvislosti uznávaných hodnôt osobnosti. Aj keď sa považuje hodnotový systém za relatívne konzistentný a vnútorne štruktúrovaný útvar, podlieha zmenám. Znamená to, že ide o dynamický útvar. U človeka dochádza v priebehu jeho života k vytváraniu nových hodnôt a ich preferencií, a to v závislosti na zmenách celkového sociálneho prostredia a osobných skúseností. Za podstatný činiteľ utvárania a zmien hodnôt, hodnotového systému a hodnotovej orientácie považujeme cieľavedomé pôsobenie.

Cieľ výskumu

Snažili sme sa zistiť štruktúru hodnôt a hodnotovú orientáciu stredoškolskej mládeže.

Výskumné metódy

Na zisťovanie hodnotovej štruktúry sme použili Rokeachov dotazník hodnôt. Pozostáva z 18 cieľových hodnôt a 18 inštrumentálnych hodnôt. Cieľové hodnoty určujú aktuálne a budúce ciele osobnosti. Inštrumentálne hodnoty sa vzťahujú na morálku (byť poctivý) a na vhodnosť (byť logický). Úlohou bolo u každej hodnoty označiť, aká je dôležitá pre respondenta. Použili sme päť stupňovú škálu, kde hodnota 1 znamenala, že je celkom nedôležitá a hodnota 5 znamenala veľmi dôležitú hodnotu. Jednotlivé predkladané hodnoty boli bližšie vysvetlené. Na skúmanie hodnotovej orientácie sme použili Dotazník HO-PO-MO od J. Vonkomera (1991). Dotazník je zameraný na skúmanie vzdelávacej, estetickej, mravnej, ekonomickej a sociálnej hodnotovej orientácie. Pre tento dotazník platí, že čím je vyššie skóre, tým je hodnotová orientácia preferovanejšia. Výskum sme realizovali za pomoci M. Urbanovej. Výskum je súčasťou projektu VEGA č. 1/2507/05, ktorý riešime na Katedre psychológie PF UMB v Banskej Bystrici.

Charakteristika výskumnej vzorky

Výskumnú vzorku tvorili žiaci druhých ročníkov stredných škôl z gymnázií, SOU, SOŠ. Celkove sa výskumu zúčastnilo 742 respondentov z rôznych regiónov Slovenska. Pri výbere výskumnej vzorky sme použili metódu dostupného výberu.

Výsledky

Vychádzajúc z cieľa výskumu nás zaujímalo, aké cieľové a inštrumentálne hodnoty preferujú žiaci stredných škôl. Najskôr uvádzame poradie cieľových hodnôt.

Tabuľka č. 1. Cieľové hodnoty žiakov stredných škôl N= 742

Cieľové hodnoty	AM
Skutočné kamarátstvo	4,48
Sloboda	4,40
Zabezpečenie rodiny	4,38
Zrelá láska	4,24

Múdrosť	4,23
Sebaúcta	4,21
Šťastie	4,20
Svet mieru	4,13
Prospešný život	4,11
Pohodlný život	4,06
Potešenie	4,03
Pocit osobnej istoty	4,01
Vzrušujúci život	3,99
Vnútoraná harmónia	3,95
Rovnosť	3,94
Spoločenské uznanie	3,73
Svet krásy	3,55
Blaho národa	3,31

Ako vyplýva z Tab. 1. na prvom mieste v rebríčku hodnôt sa umiestnila hodnota skutočné kamarátstvo, ktoré sme v dotazníku bližšie charakterizovali ako dôverné priateľstvo. Ďalej nasleduje hodnota sloboda, zabezpečenie rodiny v zmysle starostlivosti o milované osoby, zrelá láska, ktorú sme chápali ako sexuálne a duchovné zblíženie, sebaúcta a šťastie, ako bezvýhradná životná spokojnosť. Sú to všetko hodnoty, ktoré sú veľmi akcentované a typické pre vek adolescencie. Vzťahy k vrstovníkom predstavujú v adolescencii podstatnú časť ich sociálneho života. Trávia veľa času mimo rodiny, v spoločnosti priateľov, kde ich spájajú spoločné záujmy, hodnoty, postoje, životný štýl a pod. Sloboda sa okrem iného prejavuje aj v ich úsilí o samostatnosť a nezávislosť od rodičov, je synonymom voľnosti. Adolescenti sa pripravujú na rodinný život a túžia po zblížení sa s osobou druhého pohlavia.

Na posledných miestach v rebríčku cieľových hodnôt sa umiestnila hodnota spoločenského uznania, svet krásy v zmysle krásy prírody a umenia a hodnota blaho národa, ako všestranné uspokojenie hospodárskych, sociálnych a kultúrnych potrieb vlastného národa. Trochu nás prekvapilo, že adolescenti netúžia po spoločenskom uznaní, t.j. po úcte a obdive. Možno je to spôsobené tým, že v tomto období nemali ešte dostatok možností ukázať svoje kvality. Najmenej prítiažlivou hodnotou, ako sme už konštatovali, je hodnota blaho národa. Adolescenti ju nepovažujú pravdepodobne za dôležitú pre svoj individuálny rast, ani za dôležitú pre svoju budúcnosť. Svetová globalizácia sa premieta aj do chápania vzťahov jedincov k vlastnému národu. Potvrdila sa známa skutočnosť, že hodnoty jedinca sú aj odrazom spoločensko-historických podmienok. Uvedomujeme si, že naše konštatovania, vyplývajúce z výskumných údajov, musia byť chápané s určitou opatrnosťou. Bolo by potrebné výskumné údaje hlbšie štatisticky spracovať.

Tabuľka č. 2. Inštrumentálne hodnoty žiakov stredných škôl N= 742

Inštrumentálne hodnoty	AM
Milujúci	4,27
Zodpovedný	4,27
Intelektuálny	4,23
Nezávislý	4,23
Čestný	4,22
Schopný	4,16
Čistotný	4,14
Veselý	4,08
Zdvorilý	4,05
Ctižiadostivý	4,03
Rozumový	4,01
Odvážny	3,96
Tvoriaci	3,94
Schopný sebaovládania	3,80
Poslušný	3,59
Zhovievavý	3,47
Veľkorysý	3,47
Prospešný	3,31

Podobným spôsobom budeme interpretovať aj výskumné zistenia, ktoré sa týkajú inštrumentálnych hodnôt. Opäť konštatujeme, že na prvých miestach v rebríčku inštrumentálnych hodnôt sú tie (milujúci, zodpovedný, intelektuálny, nezávislý, čestný), ktoré sú spojené s vekovými osobitosťami adolescencie. Za najmenej prítlačlivé inštrumentálne hodnoty považujú žiaci stredných škôl poslušnosť, zhovievavosť, veľkorysosť a prospešnosť. Hodnota poslušnosť nie je typická pre adolescentov. Hodnoty zhovievavosť a prospešnosť (bližšie určené v dotazníku ako ochota ospravedlniť druhých a pracujúci pre blaho druhých) poukazujú na rastúci spoločenský individualizmus, ktorý je odrazom spoločensko-ekonomických podmienok.

Tabuľka č. 3. Hodnotová orientácia žiakov stredných škôl N=628

Hodnotová orientácia	AM
Sociálna	38,42
Ekonomická	34,45
Vzdelávacia	34,23
Mravná	32,35
Estetická	25,90

Analýza hodnotovej orientácie žiakov stredných škôl poukazuje na výrazný odstup estetickej hodnotovej orientácie oproti ostatným. Najpreferovanejšia je sociálna hodnotová orientácia, vyjadrujúca pozitívny vzťah k ľuďom. Pre porovnanie, v testovej príručke od J. Vonkomera (1991) sa uvádza priemerné skóre v sociálnej hodnotovej orientácii u gymnazistov 4. ročníka AM= 40,1 a u gymnazistiek 4. ročníka AM=43,1. Očakávali sme výraznejšie preferovanie ekonomickej hodnotovej orientácie (AM=34,45) vzhľadom na zmenené sociálno-ekonomické podmienky života spoločnosti. Pre porovnanie Vonkomer uvádza na tej istej skupine gymnazistov priemerné skóre v ekonomickej hodnotovej orientácii AM=34,3 a u gymnazistiek AM=28,1. Pravdepodobne sa význam ekonomickej hodnotovej orientácie u adolescentov zvýši, keď vstúpia do sveta práce a stanú sa postupne ekonomicky samostatní. Výrazný odstup sociálnej hodnotovej orientácie od ostatných hodnotových orientácií naznačuje, že stredoškóľáci sú sociálne orientovaní. Považujeme to za dôležité najmä z dôvodu rastúceho individualizmu v spoločnosti. Sociálnosť a individualizmus nepovažujeme za nezlučiteľné javy v spoločnosti. Domnievame sa však, že v zdravo fungujúcej spoločnosti je dôležitá ich vzájomná rovnováha.

Tabuľka č. 4. Hodnotová orientácia chlapcov a dievčat

Hodnotová orientácia	Chlapci N=267		Dievčatá N=251		t -hodnota
	AM	STDEV	AM	STDEV	
Vzdelávacia	38,79	8,53	39,22	7,36	0,611
Estetická	23,88	6,94	24,95	6,28	1,794
Mravná	31,80	6,34	33,42	7,40	2,675**
Ekonomická	32,20	8,39	31,06	8,02	1,575
Sociálna	37,27	7,99	38,07	8,03	1,134

** významné na p=0,01

Pri porovnaní hodnotovej orientácie chlapcov a dievčat sme zistili jediný štatisticky významný rozdiel v mravnej hodnotovej orientácii. Dievčatá významne viac preferujú mravnú hodnotovú orientáciu ako chlapci. Vysvetlenie pre tento rozdiel môžeme pravdepodobne hľadať ešte stále v tradičných osobitostiach výchovy chlapcov a dievčat (napr. v dominancii muža v spoločnosti). Dôležitú úlohu tu zohráva pravdepodobne aj to, že dievčatá sa pripravujú na rolu matky, ktorá v sebe zahŕňa citlivý a veľmi blízky vzťah k dieťaťu. Tento sa potom môže prejavovať aj vo vzťahoch k iným ľuďom. Aj napriek zistenému rozdielu v mravnej hodnotovej orientácii medzi chlapcami a dievčatami konštatujeme, že pohlavie nemá zásadný vplyv na preferenciu hodnôt.

Záver

V popise konkrétnych skúmaných problémov sme poukázali na viaceré zistenia, ktoré nám umožňujú formulovať všeobecnejšie pohľady na skúmanú problematiku.

1. Náš výskum ukázal, že hodnotová orientácia stredoškolskej mládeže je primárne determinovaná celkovou spoločenskou situáciou, t.j. všeobecnou atmosférou, ale tak isto aj konkrétnymi podmienkami najbližšieho prostredia, predovšetkým rodiny. Nemalú mieru tu zohrávajú aj vývinové osobitosti obdobia adolescencie.
2. Všeobecné zistenia poukazujú na celkový trend formovania hodnotových postojov, ale pre praktickú výchovnú aktivitu je dôležité prenikať k individuálnym osobitostiam jednotlivcov a na tom základe aj modifikovať cieľavedomé pôsobenie.
3. Hodnotová orientácia v nemalej miere súvisí aj s viacerými črtami osobnosti, čo nabáda skúmať aj hlbšie spojitosti, ktoré súvisia so špecifikami jednotlivcov. Tomuto problému sa chceme ďalej výskumne venovať.
4. Uvedomujeme si, že výchova k hodnotám, k hodnotovej orientácii sa nemôže realizovať účelovo. Domnievame sa, že plnohodnotné prežívanie života, jeho kvalita je tiež spojená najmä s rôznymi pozitívnymi hodnotami. Bohatstvo hodnôt človeka určuje zmysel života.

Literatúra

ALUJA, A. - GARCIA, L. 2004. Relationships between Big Five Personality Factors and Values. *Social Behavior and Personality*, 32, 7, s. 619 – 626.

CAKIRPALOGLU, P. 2004. *Psychologie hodnot*. Votobia, 2004, s. 427.

KLČOVANSKÁ, E. 2004. Hodnotová orientácia súčasnej mládeže. *Radosť a Nádej* [online]. 2004, 1. [cit. 2006]. Dostupné z WWW <<http://www.uski.sk/zaklad.htm>>

PARDEL, T. 1977. *Motivácia ľudskej činnosti a správania: Kapitoly zo všeobecnej psychológie*. Bratislava, SPN, s. 219.

PRUNNER, P. 2002. *Výzkum hodnot*. Plzeň, Euroverlag, s. 343.

ROKEACH, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York, Free Press, s. 438.

SCHWARTZ, S. H., Bilsky, W. 1990. Toward a Theory of the Universal Content and Structure of Values: Extensions and Cross – Cultural Replications. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58, s. 878 – 891.

VONKOMER, J. 1991. *Dotazník na zisťovanie hodnotových orientácií, postojov k hodnotám a motivácie výkonu*. Bratislava, Psychodiagnostika, s. 93.